

УДК 338.439.02

Д. В. Єременко
к.е.н., доцент, докторант

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств. Автор акцентує увагу на товарному аспекті ведення економічної діяльності даних суб'єктів аграрного підприємництва. В статті розглядається вплив підприємницьких та особистісних факторів на розвиток конкурентоспроможного функціонування фермерського господарства. Запропоновано основні засади конкурентоспроможної економічної діяльності фермерських господарств. Обґрунтовано базові складові економічної категорії «конкурентоспроможне фермерське господарство».

Ключові слова: аграрний сектор, фермерське господарство, конкурентоспроможна економічна діяльність, товарне виробництво.

JEL code classification: D1, Q12

D. V. Eremenko
Ph. D. in Economics, associate Professor, doctoral candidate

THEORETICAL BASES OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF FARMS

Abstract. The article is devoted to the theoretical foundations of the competitive functioning of farms. The article points to the need for new scientific approaches to study the socio-economic nature of farming. The author agrees with the need for analysis of the use of the resource potential for conclusions about the nature of the farm. However, according to the author, the more informative is the comparison of efficiency of use of land, property and labor resources in the enterprise and relevant indicators on the regional level. This approach is particularly relevant to assess the functioning of family farms which are being considered as one of the main directions of development of domestic farming, increase the level of efficiency of the industry and improving the socio-economic condition of rural areas.

Defining business unit as "competitive farming", we have taken into account the following components of functioning of this type of agricultural enterprises.

1. Ensuring that the appropriate level of marketability of production, goods and services.
2. Family labor form of management as a basic component of economic activities.
3. The competitiveness of any enterprise is determined not by the amount of resources used in the process of economic activities, and the result of their use in comparison with similar results of potential competitors.

The author focuses on commodity aspect of the management of economic entities in the agricultural business. The article examines the impact of business and personal factors on the development of the competitive functioning of the farm. The basic foundations of a competitive economic activities of farms.

Key words: agriculture, farm, competitive economic activities, the production of commodities.

Постановка проблеми. В основі фермерського, тобто підприємницького способу аграрного виробництва, що здійснює підприємство сімейного типу, знаходиться його товарність, що відрізняє дану форму господарської діяльності від особистого селянського господарства. Навіть за умов, коли фермер використовує у виробничому процесі працю виключно членів своєї родини, кінцевою метою виробничої діяльності продовжує залишатися реалізація кінцевого продукту. В цьому аспекті висо-

кий рівень товарності виробництва означає затребуваність продукції на ринку, тобто свідчить про її конкурентоспроможність. Водночас специфіка сільського господарства як галузі обумовлює певні ситуації, коли сільськогосподарське підприємство свідомо йде на скорочення товарності виробленої продукції, використовуючи її частку для власних потреб. Зазначені питання, які є актуальними, в тому числі, для забезпечення функціонування вітчизняної аграрної галузі, потребують свого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств як невід'ємної складової аграрного виробництва знайшли своє відображення в працях В.Г. Андрійчука, В.К. Збарського, М.Й. Маліка, Т.І. Яворської та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого дослідження теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможної економічної діяльності фермерських господарств.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз теоретичних аспектів функціонування фермерського господарства як специфічної форми сімейного бізнесу в системі аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, еволюційний перехід на товарні принципи ведення господарської діяльності став основою функціонування сучасного підприємництва, оскільки створив передумови для забезпечення розвитку економіки в режимі постійного розширеного відтворення. Товарне виробництво передбачає, з одного боку, необхідність повного відшкодування затрат на виробництво, як умову для подальшої економічної діяльності, при цьому стимулюючи власника засобів виробництва до скорочення витрат живої та уречевленої праці на одиницю продукції шляхом максимізації рівня механізації та автоматизації виробничого процесу, а, при можливості, застосування штучного інтелекту. Разом із цим результативність господарської діяльності, а саме споживча вартість товарів та послуг визначається кінцевим споживачем у відповідності до закону вартості. Таким чином, рівень ефективності функціонування економічної одиниці в умовах ринкової моделі визначається як співвідношенням вартості і споживної вартості, що відображається показником «рентабельність», так і питомою вагою реалізованої продукції (показник «товарність»).

При цьому будь-яка нереалізована продукція, згідно принципів ринкової економіки, свідчить про її невідповідність вимогам ринку та потребам споживачів. Слід відзначити, що дане правило є справедливим для галузей промисловості, сфери послуг, проте для сільського господарства

мають місце певні виключення, пов'язані із можливістю (а часто і необхідністю) використання частки виробленої продукції в якості засобів виробництва інших галузевих напрямків в масштабі окремого підприємства (зерно для насіння, молоко та молокопродукти для годівлі худоби тощо). Зокрема, великі агропромислові формування створюють систему поєднання сільськогосподарського та промислового виробництв, що дозволяє отримувати синергійний ефект шляхом зменшення витрат сільськогосподарської продукції, утилізації нестандартної сільськогосподарської продукції та побічних відходів, зменшення витрат на транспортування та ін.

Необхідно відзначити, що існуючі наукові підходи щодо оцінки рівня товарності виробництва сільськогосподарської продукції, на нашу думку, потребують певних коригувань, оскільки не відображають сучасної специфіки функціонування вітчизняного аграрного сектору, багатоукладної структури сільгоспвиробників, особливостей обраних напрямків спеціалізації в різних організаційно-правових формуваннях, практичного зникнення системи великотоварних селоутворюючих сільськогосподарських підприємств, діяльність яких передбачала наявність 3-4 чітко виражених галузевих напрямків.

Як зазначає Ю.Кернасюк, значне зростання виробництва продукції птахівництва стало можливим передусім за рахунок будівництва в Україні сучасних високотехнологічних птахофабрик і комплексів, які забезпечені технікою й обладнанням як провідних світових, так і вітчизняних виробників. Організація годівлі на підприємствах даного типу передбачає застосування комбікормів та кормових сумішей, які, в свою чергу, виробляються спеціалізованими фірмами. [4].

Ще одним фактом, який вказує на необхідність зміни наукових підходів щодо визначення рівня абсолютної товарності в птахівництві, є переорієнтація сільгоспвиробників, перш за все фермерів, на виробництво зернових культур з їхньою подальшою реалізацією, уникаючи використання вирощеної продукції на кормові цілі. Виключення робиться для відходів або не-

кондиційного зерна. Відкритість української економіки, її інтеграція у макроекономічний простір у поєднанні із стабільним попитом на зерно на світовому ринку обумовлює можливість ефективного функціонування малих моноспеціалізованих сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням зернових або технічних культур, реалізуючи вирощену продукцію трейдерам. Водночас дана модель ведення господарської діяльності, на нашу думку, є більшою мірою результатом стратегії самовиживання, що реалізується нині представниками вітчизняного фермерства і характеризується низьким рівнем диверсифікації господарської діяльності, а також певною консервативністю у виборі її напрямків.

Саме тому ми не можемо повністю погоджуватися із думкою М.А. Місевича, який пропонує відносити до високотоварних сільськогосподарських підприємств суб'єкти господарської діяльності з загальною площею сільськогосподарських угідь не менше 1000 га, які характеризуються незменшуваним рівнем товарності ($\geq 75\%$) протягом кількох років (не менше 3 років) [6].

На нашу думку, даний підхід недоцільно використовувати для характеристики фермерських господарств, перш за все, внаслідок визначального характеру землекористування як головного індикатора рівня товарності суб'єкта системи аграрного виробництва. Хоча «аграрний» означає «земельний», слід відходити від кількісних показників діяльності підприємницьких структур, віддаючи пріоритет якісним (рівень товарності). Ми погоджуємося із необхідністю аналізу використання ресурсного потенціалу (зокрема земельних ресурсів) для висновків щодо характеру діяльності фермерського господарства, проте більш інформативними є порівняння ефективності використання земельних, майнових та трудових ресурсів на підприємстві із відповідними показниками в масштабі регіону. Даний підхід є особливо актуальним для оцінки функціонування сімейних ферм, які розглядаються нині як один з основних напрямів розвитку вітчизняного фермерства, підвищення рівня ефективно-

сті галузі та поліпшення соціально-економічного стану сільських територій.

Визначаючи підприємницьку одиницю як «конкурентоспроможне фермерське господарство», нами приймаються до уваги наступні складові функціонування даного виду сільськогосподарських підприємств.

1. Забезпечення належного рівня товарності виробленої продукції, товарів та послуг.

2. Сімейно-трудова форма господарювання як базова складова економічної діяльності.

3. Конкурентоспроможність будь-якого підприємства визначається не обсягом ресурсів, що використовується в процесі економічної діяльності, а результатом їхнього використання, порівняно із аналогічними результатами потенційних конкурентів.

Враховуючи наведені вище аргументи, на нашу думку, конкурентоспроможним фермерським господарством доцільно вважати суб'єкти господарської діяльності, що отримали відповідний юридичний статус, характеризуються стабільним рівнем товарності виробленої продукції (70-75%), основою діяльності яких становить праця власників-членів (понад 55% від загального обсягу), а основні результативні показники відповідають аналогічним даним на рівні регіону.

В останньому випадку доцільно розглядати процес функціонування фермерського господарства не тільки в економічній площині, порівнюючи результати (валова, товарна продукція) та затрачені ресурси (земельні, трудові, матеріальні, фінансові). Невід'ємною складовою конкурентоспроможного сталого розвитку фермерського господарства є забезпечення належного рівня задоволення потреб членів, причому останній критерій конкурентоспроможності сімейного сільськогосподарського підприємства визначається впливом комплексу факторів (рис. 1).

В процесі свого функціонування фермерське господарство має не тільки забезпечити беззбитковий характер виробництва, а й зберегти спроможність до самовідтворення, причому у зростаючих масштабах. При цьому надзвичайно важливим є

орієнтація перш за все на використання трудових ресурсів членів родини, або осіб, що знаходяться у родинних зв'язках, що не тільки сприятиме зміцненню фермерського господарства як підприємницької одиниці, а й позитивно впливатиме на демографічні процеси в сільській місцевості.

В цьому зв'язку важливим аспектом розвитку фермерського господарства як висо-

котоварної конкурентоспроможної підприємницької одиниці є забезпечення діалектичного поєднання максимізації доходу як основної мотивації подальшої діяльності, а також збереження сімейно-трудової природи даного суб'єкту аграрного підприємства.

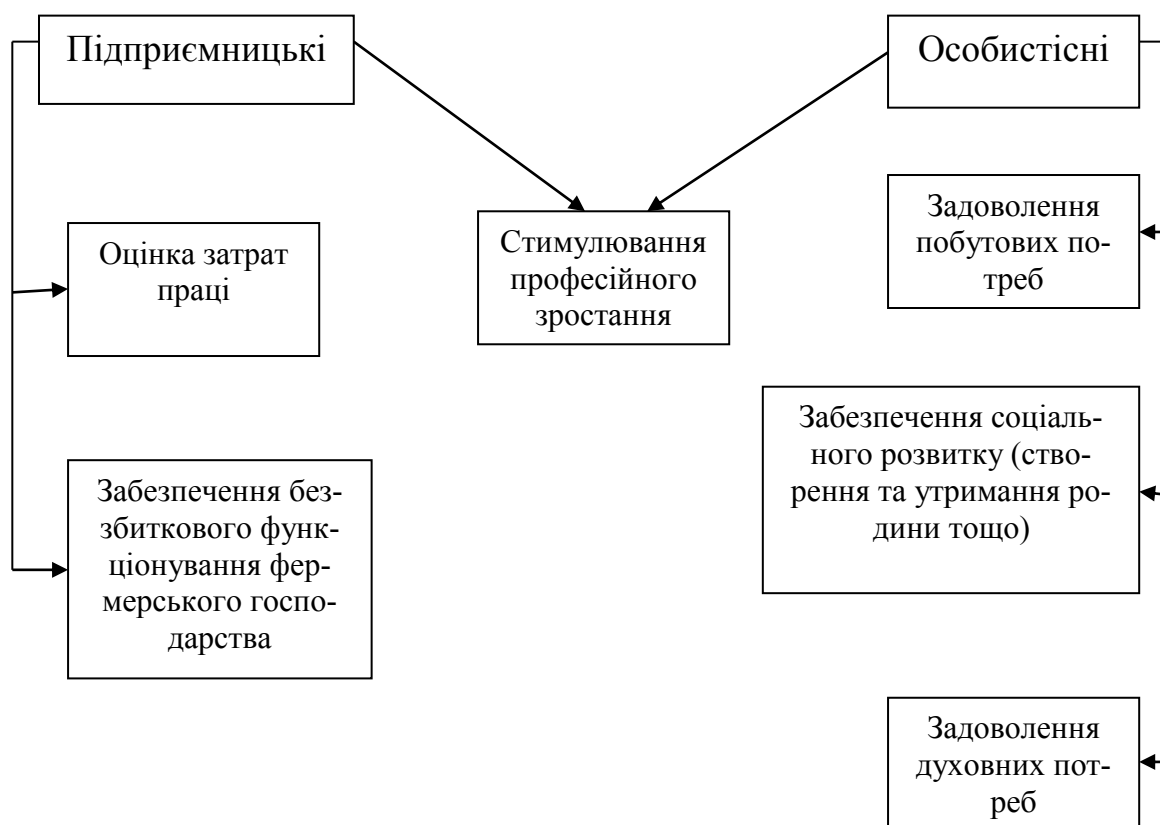

Рис. 1. Фактори, що визначають бажаний рівень доходу фермерського господарства
Джерело Дослідження автора

Як зазначав О.В. Чаянов, масштаби економічної діяльності сімейно-трудового господарства, як споживчого, так і товарного типів, є обмеженими згідно положень теорії трудоспоживчого балансу, за якою рівень підприємницької активності даних формувань визначається співвідношенням ступеня задоволення потреб членів господарства із ступенем тяжкості витраченої праці причому обидва показники оцінюються членами селянського господарства суб'єктивно, виходячи з реалій сьогодення[7].

Основним виробничим ресурсом, який може бути об'єктом конкурентної боротьби між фермерами, враховуючи низький рівень зайнятості сільського населення, є земельні площі (табл.1). Необхідно відмітити, що в процесі трансформації майнових відносин в аграрному секторі на селі сформувався певний прошарок осіб, які отримали земельні ділянки в процесі розпаювання, однак з різних причин їх не обробляють.

Таблиця 1

Оцінка конкуренції за ресурси між фермерськими господарствами*

Вид ресурсів	Умови конкуренції	Наслідки	
		Економічні	Соціальні
Земля	Відсутність функціонуючого ринку землі, обмеження підприємницької активності агрохолдингів в регіонах, концентрація значної частки земельних ділянок у приватних землевласників, що проживають в сільській місцевості	Підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів, прозорість орендних відносин, диверсифікація напрямів діяльності фермерських господарств	Зростання рівня доходів землевласників, можливе погіршення якості ґрунтів внаслідок нерационального використання земель
Робоча сила	Високий рівень безробіття на селі, відсутність належного рівня забезпеченості кваліфікованих кадрів, виходячи із галузевої та організаційно-правової специфіки	Підвищення продуктивності праці аграріїв, формування інтеграційних зв'язків між малим аграрним бізнесом та регіональними науково-навчальними центрами, розвиток несільськогосподарських галузей та видів діяльності	Підвищення рівня зайнятості сільського населення, зростання привабливості сільських територій як інвестиційного об'єкту

*Джерело: результати досліджень автора

Нівелювати негативні наслідки конкурентної боротьби за земельні ресурси, на нашу думку, можливо за рахунок активізації процесів диверсифікації підприємницької активності фермерських господарств, відходу від домінуючих стереотипних галузевих напрямків на користь нових науковомістких видів діяльності, які передбачають використання кваліфікованої робочої сили. Останній мотиватор стимулюватиме членів-власників та найманих працівників до постійного професіонального самовдосконалення як запоруки зростання власного рівня доходів та підвищення соціально-економічного статусу.

Ще одним аспектом конкурентних відносин в сфері суперництва за доступ до ресурсів є боротьба за кваліфіковану робочу силу. Слід відмітити, що за умов низького рівня зайнятості на селі, а також суттєвих труднощів у практичній реалізації

потенціалу для висококваліфікованих кадрів створюється уява, що потреби у відповідних фахівцях практично не існує.

Таким чином, основними засадами конкурентоспроможного розвитку високотоварних фермерських господарств є наступні.

1. Високий рівень товарності виробництва є однією із невід'ємних складових ефективної економічної діяльності, оскільки дозволяє підприємницькій структурі здійснювати виробничий процес із залученням засобів механізації та автоматизації на засадах самофінансування.

2. Забезпечення системного підходу в організації високотоварного виробництва на рівні господарства, враховуючи не тільки рівень товарності окремих галузей, та й загального обсягу продукції.

3. Поєднання високотоварного та високотехнологічного характеру виробницт-

ва товарів та послуг із збереженням сімейно-трудової форми організації економічної діяльності.

4. Відсутність перспектив конкурентоспроможного функціонування високотоварного фермерського господарства в якості автономної підприємницької одиниці, яка не інтегрована в системи національних та регіональних інститутів, що беруть на себе виконання соціально-економічних функцій.

Висновки. Необхідно відзначити, що забезпечення ефективного використання

конкурентних переваг фермерського господарства як специфічної форми аграрного підприємництва передбачає наявність належних методичних підходів щодо оцінки результативності застосування наявного ресурсного потенціалу, враховуючи не тільки суто економічний аспект діяльності сільськогосподарських підприємств сімейного типу, а й приймаючи до уваги необхідність виконання низки соціальних функцій.

Література:

1. Дієсперов В.С. Соціальні аспекти організації сільськогосподарських підприємств / Дієсперов В. С. // Економіка АПК. - 2014. - № 1 - С. 45
2. Збарський В.К., Місевич М.А. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич ; за ред. К.Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
3. Збарський В.К., Талавірія М. П., Резнік Н. П., Єременко Д. В. Формування конкурентоспроможного фермерського укладу України [монографія] / за ред. професора В. К. Збарського. – К.: КИМУ, 2016. – 608 с.
4. Кернасюк Ю. Птахівництво – ефективна сфера агробізнесу Агробізнес сьогодні №8 (303)2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2972-ptakhivnytstvo-efektyvna-sfera-agrobiznesu.html>. 88
5. Криницька О. Перспективи розвитку фермерських господарств на Черкащині [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=518.
6. Місевич М.А. Забезпечення конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств Автореферат. дис. канд. екон. наук - Житомир, 2008- 20с. 135
7. Чаянов А.В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим/А.В. Чаянов // Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. - М., 1918. С.4-5. 207
8. Family's diversification into an on-farm cookery school [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm>
9. Diversifying farming businesses [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses>.
10. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

Reference:

1. Diesperov, V.S. (2014) Sotsialni aspekti organizatsiyi silskogospodarskikh pldpriEmstv. *Ekonomika APK*, № 1, P. 45 [in Ukrainian]
2. Zbarskiy V.K., Mlsevich M.A. (2009) Konkurentospromozhnist visokotovarnih silskogospodarskikh pldpriEmstv [za red..K.Zbarskogo]. K.: NNTs IAE, 310 p. [in Ukrainian]
3. Zbarskiy V.K., Talaviryia M. P., Reznik N. P., Eremenko D. V. (2016) Formuvannya konkurentospromozhnogo fermerskogo ukladu UkraYini [monograflya] [za red. profesora V. K. Zbarskogo]. K.: KIMU, 608 p. [in Ukrainian]
4. Kernasyuk, Yu. Ptakhivnytstvo – efektyvna sfera agrobiznesu Agrobiznes sгодodni №8 (303) [Online]. Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2972-ptakhivnytstvo-efektyvna-sfera-agrobiznesu.html>. [in Ukrainian]
5. Krinitska, O. Perspektivi rozvitku fermerskikh gospodarstv na Cherkaschinl [Online]. Retrieved from: http://farmer.co.ua/news/?id=&action=view&f_no=518. [in Ukrainian]
6. Mlsevich, M.A. (2008) Zabezpechennya konkurentnospromozhnosti visokotovarnih silskogospodarskikh pldpriEmstv Avtoreferat. dis. kand. ekon. nauk, *Zhitomir*, 20 p. [in Ukrainian]
7. Chayanov, A.V. (1918) Priroda krestyanskogo hozyaystva i zemelnyiy rezhim. *Trudyi Vseros. s'ezda Ligi agrarnyih reform.* - M., P.4-5. [in Ukrainian]
8. Family's diversification into an on-farm cookery school [Online]. Retrieved from: <http://www.fwi.co.uk/business/diversification/familys-diversification-into-an-on-farm-cookery-school.htm> [in English]
9. Diversifying farming businesses [Online]. Retrieved from: <https://www.gov.uk/guidance/diversifying-farming-businesses>. [in English]
10. Yavorska, T. I. (2012) Maliy blznes u silskomu gospodarstvl: teorlya i praktika: monograflya. K.: NNTs IAE, 386 p. [in Ukrainian]